

İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler

*

A Turning Point in Search of the Ideal: Star-Shaped Cities

İ. Eren Kürkcüoğlu

Özet

Yaşamın sürekliliğinin bir uzantısı olan "ideal olanı arama" süreci boyunca toplumlar; dönemin koşullarına bağlı farklı mekânsal çözümler üretmiş ve bu çözümlerin bir kısmı mimari/estetik anlayışların ve toplumsal yapının değişmesine yol açmıştır. Bu değişimlerin en çarpıcı örneklerinden biri, Rönesans Dönemi Avrupa'sında ortaya çıkmış yıldız biçimli ideal kent şemalarıdır. Savunma sistemlerine ağırlık verilen yıldız şehirler; kültürel, mimari ve estetik açıdan yeni bir akım yaratmıştır. Çalışma kapsamında Rönesans Dönemi Avrupa'sının politik ve kültürel kırılma noktaları irdelenmiş, yıldız biçiminin ortaya çıkışı ve gerekçelerine değinilmiş, örnekler üzerinde karşılaştırmalı irdeleme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: ideal kent şemaları, Rönesans Dönemi, yıldız şehirler, savunma duvarları

Abstract

Through "searching for the ideal" process which is an extension of the continuity of life; communities generated different spatial solutions depending on the conditions of the period, some of which altered both the aesthetic and architectural understanding and the social structure. One of the most striking examples of these changes was the star-shaped ideal city diagrams composed during the Renaissance Period in Europe. The star-shaped cities which focused on defensive systems created new trends through cultural, architectural and aesthetic aspects. Within the framework of the study; the political and cultural breakpoints of the Renaissance Period in Europe have been reviewed, the emergence of star formation and the underlying reasons have been explained and the samples have been comparatively examined.

Keywords: the ideal urban schemes, Renaissance Period, star-shaped cities, defensive walls

Giriş

Tarihsel süreç boyunca kentlerin fiziksel yapılarının şekillenmesinde çevrenin doğal yapısı ile birlikte toplumların kültürel yapıları, politik ve stratejik tutumları, idari yapılanmaları, yaşam biçimleri ve geçim kaynakları gibi sosyo-ekonomik veriler de son derece etkili olmuştur. Bütün bu dinamikler; kentlerin belli bir sistematik içerisinde kurulmasına ve varlıklarını sürdürmesine olanak sağlamıştır.

Toplumların kültürel ve politik yapılarıyla eşgüdümlü olarak yaşadıkları kentlerin kurgu ve sistematüğini oluşturma sürecinde, kentlerin uzun süre yaşanabilir olması için temel aldıkları başlıca ilkelerden biri savunma/korunma gereksinimidir. Kentlerin makroformunun oluşmasında coğrafi sınır ve eşikler, bu gereksinime cevap veren başlıca doğal oluşumlar olarak süregelmiştir; öyle ki, ilk yerleşmelerin su kenarında kurulması ve Antik çağda yamaçlara ve tepelere yerleşilmesi bu ihtiyaçtan doğan olgular olmuştur. Ancak toplumsal yapının değişmesi ve savaş teknolojilerinin gelişmesi doğrultusunda, doğal coğrafi eşikler savunma ve korunma gereksiniminin karşılanmasında yetersiz kalmış ve zaman içerisinde yapay eşikler oluşturularak savunma sistemine destek sağlanmıştır. Sur duvarları, hendekler ve setler; yapay eşikler arasında en çok kullanılan düzenlemeler olmuştur.

Zaman içerisinde kentlerin savunma sistemlerinde kullanılan sur duvarları, kentlerin biçimleri ve mekânsal organizasyonlarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Savaş politikaları ve stratejik ilkeler doğrultusunda kentlerin savunma duvarları düz bir yüzey olmaktan öteye geçmiş, karmaşık geometrik biçimlere dönüşmüştür. Kentsel mekân kurgusu da bu geometrik biçimler ile doğrudan ilişkilendirilmiş, merkez ve çeper ile oluşturulan doğrusal bağlantılar sayesinde yerleşme ve yakın çevresini kontrol altında tutma, savunma anında hızlı ve kontrollü hareket etme olanaklarına ulaşılmıştır (Kostof, 1991; Moughtin, 1992). Özetle, kentlerin biçimsel olarak yapay eşikler ile şekillenmesi kentlere yeni bir kimlik kazandırmıştır.

Çalışma kapsamında, yapay eşiklerin kentin makroformunu ve kimliğini oluşturması doğrultusunda, Avrupa'da Rñnesans Dñnemi'nin politik, stratejik, kùltürel ve estetik ilkelerinin kent formuna yansması ve geliştirilen yıldız biçimli geometrik kent şemaları irdelenecektir.

1. İdeal Kent Arayışları ve Yıldız Biçiminin Oluşması

Kùltürlerin politik ve ideolojik yapılarının değişmesi ile birlikte kentler; çeşitli kırılma noktalarının da tetiklemesi ile hızlı bir yenilenme ve dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle de Aydınlanma'nın kùltürlere ve mekâna yansması olarak adlandırılan Rñnesans Dñnemi; Avrupa kentlerinin fiziksel, sosyal ve kùltürel yapılarının değişmesinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur (15. ve 16. yy.). Ortaçağ Dñnemi'nin toplumsal ve kentsel sistemlerinde gerçekteşen çözümler yerini yeni oluşumlara bırakmış, yurttaşlık bilincinin artması ve Klasik Dñnem'deki özgürlük düşüncesinin yeniden güçlenmesi ile Ortaçağ'ın "karanlık" olarak nitelendirilen gerileme döneminin üzerine ışık tutulmuş, kentler fiziksel ve sosyal yapılarında yenilenme sürecine girmiştir (Curl, 1970). Pozitif bilimlerin gelişmesi ve kilisenin toplum üzerindeki etkisinin zayıflaması ile de, kadercilikten akılcılığa yeniden dönüşün temelleri atılmış ve Antik Çağ'dan beri süregelen "her şeyin temel ölçütü insan" ve "temel ilke: dođa ile mücadele" anlayışları tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda "yeniden doğuş" olarak nitelendirilen Rñnesans Dñnemi'nde yapılmış önemli buluşlar (pusula ve matbaanın keşfi vb.), yeni yerleşmelerin kurulması ve mevcut kentlerin yeniden biçimlenmesinde önemli etkiler yaratmıştır. Savaş teknolojilerinin gelişmesi ve barutun keşfi ile kentlerin savunma sistemlerinin değişmesi ve buna bağlı olarak eski surların işlevlerini kaybetmesinden ötürü yeni savunma duvarlarının yapılması; Rñnesans Dñnemi Avrupa kentlerinin fiziksel ve toplumsal yapılanmasında büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte politik düzendeki değişimler de -özellikle Ortaçağ Avrupa kentlerinin özerk yapılarının yerini tekrar merkezî otoritelerin alması- Rñnesans Dñnemi

kent mimarlığı anlayışının oluşmasında etkili olmuştur (Mumford, 1961; Spreiregen, 1965).

Rönesans Dönemi aynı zamanda “Sanat Çağı” olarak adlandırılmıştır. Özgürlük ve aydınlanma felsefesi temelinde oluşturulan yeni estetik anlayışlar, mimari ve kentsel ölçekte oran, ölçek ve boyutlarda yapılan değişiklikler ile yeni bir dil oluşturma çabasını beraberinde getirmiştir. Bu anlayışla birlikte Avrupa kentlerinde mimari yapılara ve kent formlarına birer “sanat eseri” gözüyle bakılmış, Ortaçağ Dönemi’nin organik, kendiliğinden oluşan kent dokusu yerine Rönesans Dönemi’nde “geometrik”, “biçimsel” ve “estetik” kent formlarına yönelme eğilimi başlamıştır. Geometrik biçimler, beraberinde “sınır”, “düzenlilik”, “kapalılık”, “tanımlı bir nüfus” ve “kontrol edilebilirlik” ilkelerini getirmekte ve bu ilkeler, dönemin “ideal kent anlayışı”nı vurgulamaktadır (Kostof, 1991). Genellikle bir hükümdarın yönetim biçimi ve ilkeleri doğrultusunda kurgulanan geometrik ve sınırlanmış kapalı biçimli ideal kentlerin; bütüncül bir yapıya sahip olmalarından ötürü korunması, savunulması ve kontrol edilmesi daha kolay ve elverişlidir. Geometrik biçimlerin eşit parçalara bölünmesi ile de mülkiyet açısından daha eşitlikçi bir kent düzeni ortaya çıkmaktadır. Böylelikle tekrar ortaya çıkan “ideal kent” arayışları, “ideal insan” ve “ideal toplum” arayışlarını da beraberinde getirmiştir.

İdeal kent anlayışı’nın temelini oluşturan ve büyük önem kazanmasına olanak sağlayan, Rönesans Döneminin önemli teorisyenlerinden Leon Battista Alberti’ye göre ideal kentler şu özelliklere sahip olmalıdır (Moughtin, 1992; Spreiregen, 1965): 1) Kentler muntazam, rasyonel bir plana ve mimariye sahip olmalı, 2) Kent ve çevresi “dairesel” ve “ışınsal” formlarda olmalı (estetik ve kontrol edilebilirlik), 3) Işınsal bir yol sistemi ve merkezinde meydan olmalı, 4) Bina yükseklikleri eşit olmalı, 5) Yollar düz bir aks halinde uzanmalı ve önemli bir yapıyla sonlanmalı (perspektif etkisi), 6) Kent içinde açık alanlar, meydanlar yer almalı, bu meydanlar simetrik ve görkemli olmalı ve çevre yapılarla bütün oluşturmali, 7)

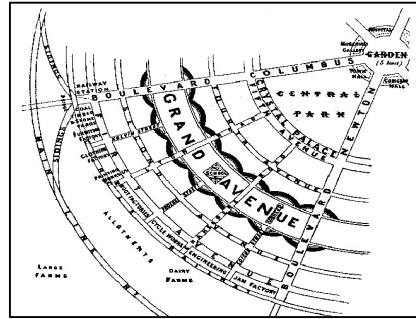
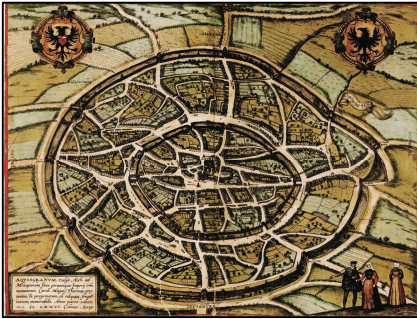
Kent hava almalı ve 8) Merkezde kamu binaları yer almalı (sembolik anlam, erişilebilirlik, prestij etkisi).

Alberti'nin de altını çizdiği üzere, geometrik biçimli ideal kent formlarının temelini *radyal* (ışınsal) planlar oluşturmuştur. İkonografik bir ifade ve mekânsal diyagram yaratan merkez, merkezden çıkan ışınsal yollar, simetrik düzen, eşit mesafeler ve erişilebilirlik ile dairesel plan içinde en fazla yerleşilebilirlik ilkeleri, ideal kent şemalarında tasarımcıları hep ışınsal form temelli yaklaşımlara yöneltmiştir. Işın demetlerinin kesiştiği merkezde genellikle önemli bir yapı (kilise, saray, şato, askeri birimler) bulunmakta ve kentin en önemli bölgesini işaret etmektedir. Bununla birlikte bütün kente hâkimiyet de bu noktadan sağlanmaktadır. Işınsal yollar merkezde kesişmekte ve kenti eşit parçalara bölmektedir. Daire formunun sınırlayıcı olduğu bölge ise kentin sonlandığı bölgelerdir ve kent kapısı, sur duvarları, burç yapıları gibi yapay eşikler ile biçimlenmektedir.

Alberti'nin sıralamış olduğu ideal kent formlarının temel ilkeleri ve bu ilkelerin oluşturduğu mekânsal diyagramlar; Antik Çağ yerleşmelerinden beri kentlerin oluşum süreçlerinde izleri sürülebilir, toplumların kültürel ve politik yapıları ile şekil değiştirmiş önemli dinamikler şeklinde süregelmiştir. Antik Yunan şehirlerinde güç ve hâkimiyeti, siyasal ve sosyal ilişkileri tanımlayan ve yerleşmelerin merkezi olarak kabul edilen akropolis ve agoralar ile bu birimlere bağlanan doğrusal yollar, benzer biçimde Roma şehirlerinde forumların yollar ve yerleşmenin diğer bölgeleriyle ilişkilmesi; dönemleri itibariyle "ideal" olarak tanımlanabilen, işlevsel ve estetik kent biçimlenmelerinin ipuçlarını vermektedir (Owens, 1994). Bu mekânsal diyagramların farklı politik ve stratejik ilkeler doğrultusunda başka bir yorumu da; yoğun saldırılara maruz kalan 9. yy. Ortaçağ kentlerinde, feodal beylerin, toprakları üzerinde yaşayan halkı istilalardan korumak için tepeler veya düz alanlar üzerine kurdukları dairesel biçimli, merkezde kalenin yer aldığı, çeperele doğru savunma duvarlarının kademeli olarak genişletildiği "bourg"larda görülmektedir (Şekil 1) (Braun & Hogenberg, 2008). Dönemin koşullarına

bağlı olarak kentlerin varlıklarını sürdürebilmesi adına yapılmış bu uygulamalar, tarihsel süreç içinde bütün toplumların bir "ideal" arayışı olduğunu ve esas alınan ilkelerin birbirlerine benzediğini açıkça vurgulamaktadır (Mumford, 1961).

Alberti'nin vurguladığı mekânsal diyagramlara biçimsel ve fonksiyonel açıdan çok benzeyen bir diğer "ideal kent" anlayışı, Howard'ın 20. yy. başında oluşturduğu "Garden City (Bahçe Şehir)" kent şemaları ile ortaya çıkmıştır (Creese, 1966; Howard, 1946). Rönesans Dönemi ideal kent şemalarında olduğu gibi kentler dairesel bir biçim içinde, merkezde kamusal kullanıma açık bir "bahçe" (Rönesans Dönemi şemalarındaki "meydan"ların bir başka yorumu), bahçeyi çevreleyen kültürel, ticari ve idari fonksiyonlar (kütüphane, tiyatro, konser salonu, müze vb.), çeperlere doğru konutlar, bahçeler ve çeşitli aktivitelere olanak tanıyan geniş boşluklar ile bütün bu fonksiyonları merkezle ilişkilendiren radyal (ışınsal) yollar; kent şemalarının strüktürünü oluşturan temel elemanlar olarak kurgulanmıştır. Rönesans Dönemi ideal kent şemalarında esas alınan ilkelerden biri olan ışınsal yol demetlerini birbirine bağlayan ring sistemler de, bulvar mantığı ile farklı yorumlanarak kent kurgusunda yer almıştır (Simonds, 1994; Spreiregen, 1965) (Şekil 1).

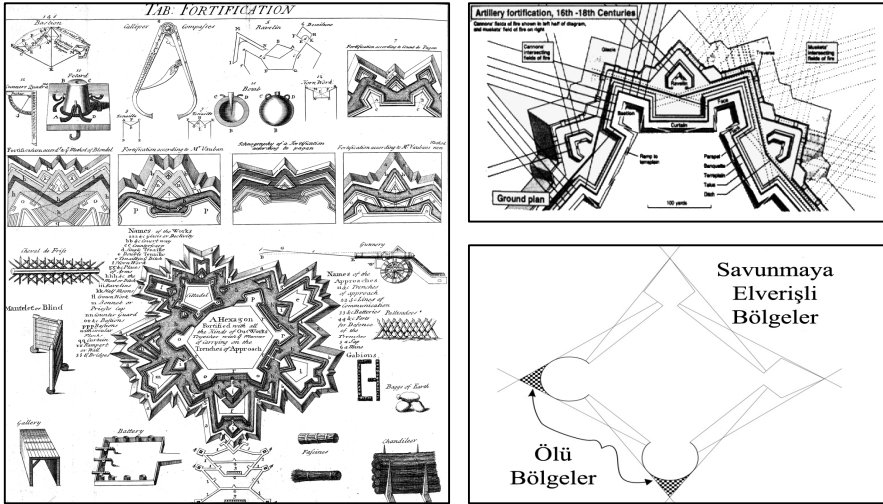

Şekil 1: Ortaçağ Dönemi savunma duvarlı Bourg sistemine örnek, Aachen (Almanya) ve Howard'ın geliştirdiği "Garden City (Bahçe Şehir)" kent şeması; merkezde odak oluşturan fonksiyonlar ve ulaşım bağlantıları açısından Rönesans Dönemi ideal kent şemalarına benzerlikleri (Kaynak: Braun & Hogenberg, 2008; Howard, 1946).

Lynch de (1981) yapmış olduğu çalışmasında Alberti'nin savunduğu ilkeleri desteklemiştir: 1) Kentler yüksek yoğunluklu ve karma işlevli tek bir ana merkeze sahip olmalı, en az 4 en fazla 8 ışınsal arter merkezden çepere uzanmalıdır. (2) İkincil merkez veya odak noktaları, ana merkezden belli mesafe ötede ve ışınsal yolların doğrultusu üzerinde yer almaktadır ve yoğunluklar bu alt merkezlerden iç bölgelerde kalan daha küçük merkezlere doğru azalmalıdır. Bu bağlamda, ideal kent şemalarında da rastlanan, yoğunluk kademelenmesi ve hiyerarşik düzenin oluşmasında etkili olan merkez ve ışınsal yollar; kentlerin karakterini ve strüktürünü şekillendiren önemli öğeler olmaktadır (Banerjee & Southwoth, 1990). Rönesans dönemi mimar ve askeri mühendisleri strüktürü tasarlarken, merkezde yer alan kent meydanı biçiminin belirlenmesinde dairesel veya çok kenarlı birçok alternatif üretmişlerdir (Spreiregen, 1965). Coğrafi veriler ile birlikte ışınsal yolların doğrultusu, kent kapıları ve burç yapılarının konumu da; meydan ile birlikte kent strüktürünün oluşturulmasında etkili olmuştur.

Radyal (ışınsal) planlar; estetik, erişilebilirlik, hâkimiyet, eşit mülkiyet gibi avantajlarının yanı sıra, yapı organizasyonu, kentin savunması ve korunması açısından önemli dezavantajlar yaratmıştır. Dönemin bazı tasarımcıları, ışınsal yol sistemlerinin özellikle de doğrusal ve dairesel yolların kesiştiği noktalardaki köşe binaların tasarımı konusunda çeşitli zorluklar yarattığını savunmuşlardır (Spreiregen, 1965). Bu bağlamda, kent doku çözümlerinde ilerleyen dönemlerde ışınsal yollar; aynı geometrik düzen içerisinde yerini ızgara sokak dokusuna bırakmıştır. Bununla birlikte, dairesel veya düz bir savunma duvarı yeni gelişen savaş teknolojilerinin de etkisiyle daha kolay tahrip edilebilir olduğundan, kentin savunma duvarlarında köşeli bir strüktüre ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, daire biçiminden türetilerek oluşturulmuş yıldız biçimi, kentin özellikle çeper bölgelerinin biçimlendirilmesinde kullanılmış ve sivri köşeler, birden fazla yöne bakan duvarlar ile savaş aletlerinden dolayı oluşacak tahribatların minimuma indirgenmesi hedeflenmiştir (Keegan, 1993; Kostof, 1991). Jeopolitik konum, kente gelen saldırıların

yönü, saldırı mesafesi gibi ölçütler dikkate alınmış ve köşe sayısı, duvarların farklı yönlere bakması bu ölçütlere göre tayin edilmiştir (Şekil 2). Bu durum, Helenistik dönemden beri süregelen geleneksel perde duvar savunma sisteminin artık yetersiz olduğuna işaret etmiş ve kent savunma sistemlerine yeni bir boyut getirmiştir. Dönemi itibariyle “çağdaş ve işlevsel” olarak adlandırılan yıldız biçimli savunma duvarları sayesinde; her biri birbirinden farklı biçimlenmeye sahip, kar tanesine benzer, estetik ve işlevsel kent şemaları oluşturulmuştur. Zaman içinde, özellikle de 14. yy. Ortaçağ Avrupa Kentleri savaş politikalarının da bir uzantısı olarak, yıldız biçimli savunma duvarları da birden fazla sayıda düzenlenmiş, duvarlar arasında çeşitli tuzaklar kurularak saldırılara karşı önlemler alınmış, bu sayede kent formunu oluşturan yıldız biçimleri de karmaşık ancak daha özgün görünümlere bürünmüştür (Kostof, 1992). Bu durumun bir yansıması olarak ideal kent anlayışında, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra, stratejik nedenler odaklı olarak sosyo-politik kurgu yerine savunma kurgusu ağır basmıştır.

Şekil 2: Fransız ordularının yeni silahlanmalarına karşılık, İtalyan kentlerinin savunma duvarlarının oluşturulmasında mermilerin duvarlara çarpma açılarını hesaplayan yıldız biçimli, en az hasar almaya yönelik alternatiflerin türetilmesi (Kaynak: Cyclopedia Vol.1, 1728 ve Keegan, 1993).

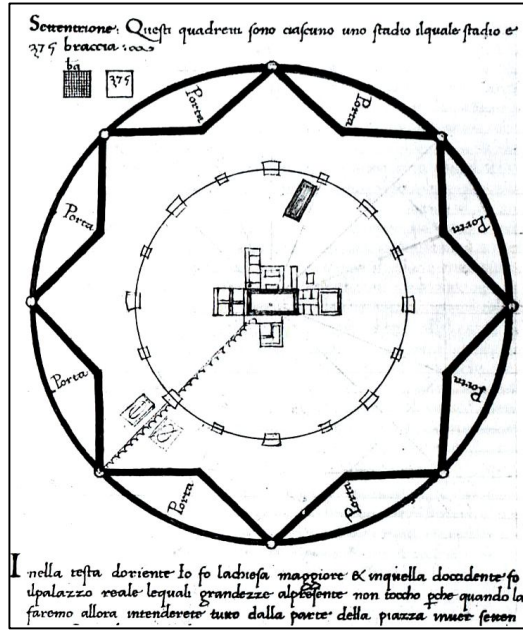

Savunma sisteminin şekillendirdiği yıldız biçimli kent şemaları, savunma duvarları olan diğer şehirler gibi açık alan ve bahçeler açısından zengin olanaklar sunmuştur (Kostof, 1992). Yerleşmenin merkez ve çevresinde kompakt bir biçimde konumlanmış olması, yerleşme ile şehir duvarları arasında mesafe olması, duvarların doğal yapı ve stratejik ilkelere doğrultusunda yerleştirildiği konum ve sivri köşelerin yaptığı açılar; kentlerin özellikle çeper bölgelerinde yoğunlaşan, ancak çoğu zaman atıl durumda kalan veya savunmaya yönelik kullanılan büyük açık alanların oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Yıldız biçiminin en temel bileşeni olan burçlu sur duvarları, içinde bulunduğu dönem ve ilerisi için evrensel ve askeri bir dogma haline gelmiştir (Kostof, 1992). Güç ve zenginliğin simgesi olan kent duvarları, kentlerin biçimlenmesi açısından en önemli belirleyiciler arasında ilk sıralarda yer almaya başlamış ve bir akım hâline gelmiştir. Yıldız biçimini oluşturan duvarlar ve bu duvarlarla çevrili ideal kent şemaları da benzer şekilde bir akım yaratmış, ancak dönemin politik yaptırım gücünün etkisi ve ekonomik kaynakların yetersizliğinden ötürü teoride kalmıştır. Merkezî otoritenin dönem itibarıyla büyük çaplı projeleri gerçekleştirecek siyasal ve ekonomik gücünün olmaması; bütüncül olarak kurgulanan kent şemalarının ya tekil uygulamalar ile hayat bulmasına (meydan ve ışınal yol sistemi uygulamaları vb.), ya da gelecek dönemlerdeki kentlerin mekânsal organizasyonunda örnek teşkil etmesine yol açmıştır. Filarete'nin 1457–1464 yılları arasında Sforzinda kenti için yaptığı plan; bütüncül olarak kurgulanmış, teoride kalmış ancak temel ilkelere açısından örnek teşkil etmiş, kusursuz simetriye sahip önemli yıldız kent şemalarından biridir (Şekil 3) (Kostof, 1991; Moughtin, 1992). Politik ve ekonomik etkenlerin yanı sıra; biçimsel yaklaşımdan ötürü statik planlar olması, değişime açık olmaması, doğal, kültürel veriler, yaşam kalitesi ve insan gereksinimlerini göz ardı etmesi de, yıldız kent şemalarının büyük ölçüde teorik modeller olarak literatüre geçmesinin önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Ancak, Rönesans Dönemi'nin sonlarında (17. yy.) ve özellikle Barok Dönemi'nde teorik kent şemalarının

somut etkileri, teorik şemaların bahsi geçen dezavantajları da kritik edilecek/yorumlanarak oluşmaya başlamıştır.

Rönesans Dönemi'nde tasarlanan yıldız biçimli ideal kent şemalarından sadece bir tanesi uygulanmıştır (Palmanova, İtalya). Ancak ilerleyen dönemlerde de, Rönesans Dönemi Avrupa'sının bu çarpıcı ve estetik kent mimarlığı anlayışı, gerek fonksiyonel gerekse estetik gereksinimlerden ötürü birçok kent formunun oluşmasında etkili olmuş ve referans oluşturmuştur. Rönesans Dönemi'nin ikinci yarısı ile 17. yy. sonu arasında inşa edilen Turin kenti (İtalya), özellikle askeri stratejiler odaklı olarak kentin çok katmanlı savunma duvarlarıyla çevrelenmesi açısından ideal kent şemalarından izler taşımaktadır (Pollak, 1991). 17. yy. sonlarında askeri mühendis Vauban tarafından planlanmış Saarlouis (Fransa) kentinde de, yıldız kent şemalarının fonksiyonel ve estetik özellikleri açıkça görülmektedir. Benzer biçimde, stratejik ve politik ilkeler ile biçimlenmiş Pentagon (Washington) gibi günümüzde Amerika'da yer alan ve ayakta duran bazı kalelerde de yıldız biçimli duvarların kullanıldığı bilinmektedir. Antik çağ yerleşmelerinden beri süregelen ışınal yol sistemi, Rönesans Dönemi'ndeki evrim sürecinden sonra da ideal yerleşmelerin oluşturulmasında önemli ilkeler arasında yer almıştır. Ledoux tarafından 18. yy. sonlarında sanayi işçileri için kurgulanan Chaux (Fransa) ideal yerleşmesinde, merkezden çıkan ışınal yolların yerleşme strüktürünü belirleyen en belirgin tasarım ilkesi olduğu açıkça görülmektedir (Spreiregen, 1965).

Şekil 3: Despot Milan Hükümdarı Francesco Sforza'ya yapılan Sforzinda (1457–64, Filarete) kenti sekizgen formlu yıldız şehir planı, 4 elementin diyagramı (kuraklık, nem, soğuk, sıcaklık) (Kaynak: Kostof, 1991: 186).

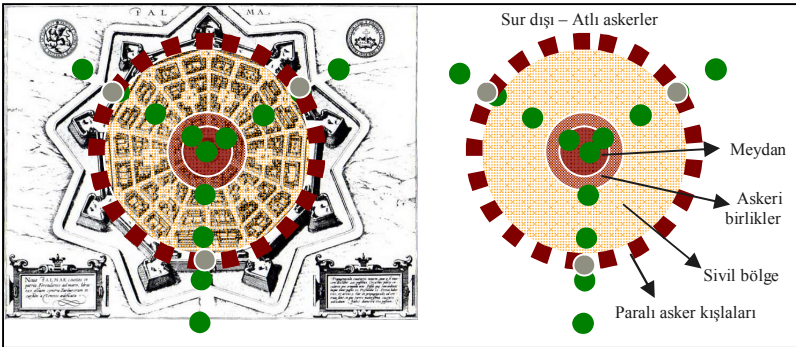
2. Uygulanmış Yıldız Şehir: Palmanova (İtalya)

16. yüzyılda bütüncül radyal (ışınsal) plan şeklinde uygulanmış tek ideal kent olarak bilinen Palmanova, Scamozzi tarafından tasarlanmış ve 1593–1623 yılları arasında inşa edilmiştir. Dokuz köşeli yıldız biçimine sahip kent güçlü savunma duvarları, burç yapıları ve hendekler ile çevrilidir. 1667–1690 yılları arasında savunmayı daha da güçlendirmek için ikinci takviye, 1806–1809 yılları arasında ise üçüncü takviye savunma duvar ve sınırları oluşturmuştur (Kostof, 1991), böylelikle dokuz köşeli yıldız, daha karmaşık bir biçim haline gelmiştir.

Düz bir coğrafya üzerinde, Venedik komutanı ve askeri birliklerin stratejik ilkelerine bağlı olarak oluşturulan kent şemasında; merkezde altıgen biçimli bir meydan ve çevresinde askeri birliklere ait yapılar bulunmaktadır. Yönetim ve idari fonksiyonlarının merkezde toplanması, sur duvarlarının üç giriş kapısıyla bölünmesi ve bütün kapıların doğru-

dan meydana ulaşması, aynı şekilde üç burç yapısının da doğrudan meydanla ilişkililmesi; çeper ve merkezden karşılıklı denetleme, koruma ve hâkimiyet gücünün yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Meydan ile savunma duvarları arasında sivil halkın oturduğu, kendi içinde küçük meydancıklar bulunan bölge yer almaktadır. Meydan ve meydancıkların birbirine ışımsal yollarla bağlanması da, kentte bir açık alanlar hiyerarşisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bütün yolların meydana ulaşması ise, sivil halkın da kontrol altında olduğunun bir göstergesidir. Burç ve sur duvarlarının iç tarafında paralı askerlerin kışlaları yer alırken, sur dışında da atlı askerlere ait üniteler bulunmaktadır. Böylelikle kent, hem merkezden hem de çeperden hâkimiyet ve koruma altına alınmıştır (Şekil 4).

Palmanova ideal kent şemasının hayata geçirilmesi ile birlikte burç yapıları; savunma sistem ve stratejileri açısından önemli bir unsur haline gelmiştir (Kostof, 1991). Savunma sisteminin en az korunan bölgeleri olan burç yapıları gerektiğinde hızla ve muntazam bir biçimde desteklenmesi için, Palmanova kent şemasında da olduğu gibi meydana bağlanan ana arterler ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Burç yapıları ile birlikte savunmaya yönelik diğer destek yapılarının da eklenmesi ile birlikte kentlerin çeperlerini oluşturan savunma sistemleri daha büyük ve komple bir biçime sahip olmuş, böylelikle kentler daha izole yerleşmeler haline gelmiştir

Şekil 4: Palmanova kenti fonksiyon alanları ve bölgeler (Kaynak: Kostof, 1991: 161'deki şemadan üretilmiştir).

Palmanova, tarihi boyunca sadece bir kez savaş geçirmiş (1615–1617), ancak savunma sisteminin kuvvetli olmasından ötürü kentin makroformu günümüze kadar bozulmadan ayakta durmuştur. 1866'da askerî birlikler ve sivil halkın terk etmesinden sonra, günümüzde az sayıdaki nüfusun ikamet ettiği, meydanda sabit olmayan bir pazar alanı ve turistlere yönelik kafeteryaların yer aldığı bir açık hava müzesine dönüşmüştür. Sur duvarları, burç yapıları ve kent kapıları da, dönemin orijinal uygulamalarının günümüze kadar ulaşmasından ötürü kentin önemli bellek ve imaj unsurları olarak varlıklarını sürdürmektedir.

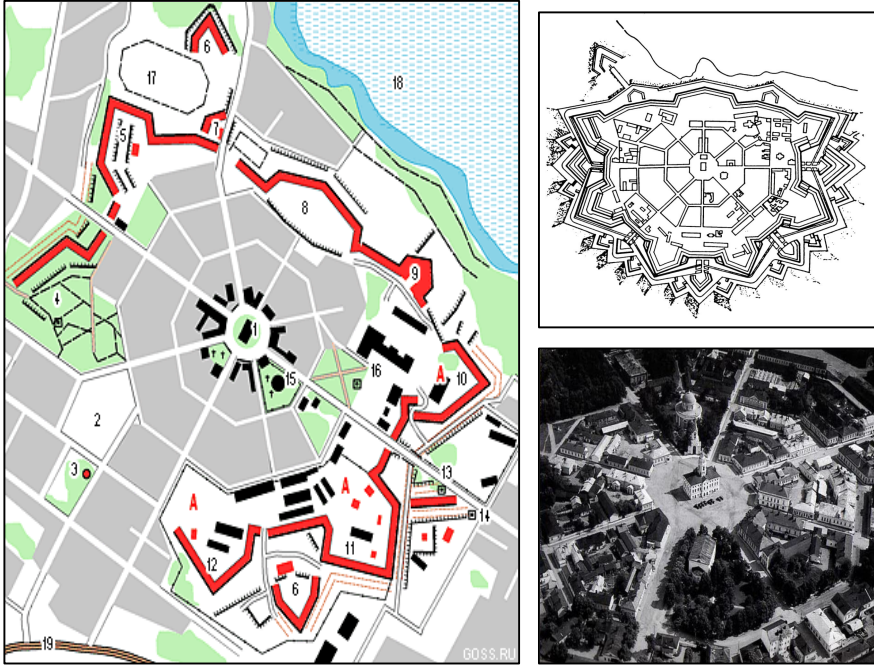
Scamozzi'nin Palmanova kent planında kullandığı model; hem Avrupa kentlerinin Rönesans Dönemi ideal kent anlayışı çerçevesinde yeni bir akım oluşturması, hem de savunma sistemi ve kentsel mekân organizasyonu açısından olumlu yönlerinin ağır basmasından ötürü birçok yeni kentin planlanmasında veya yeniden yapılanmasında örnek teşkil etmiştir (Moughtin, 1992). Eski yerleşme dokusunun büyük bir yangın sonucu yok olmasından sonra yeniden yapılanma sürecine giren ve stratejik konumu da göz önüne alınarak 17. yüzyılda yıldız biçimli sur duvarları ve su kanalları ile biçimlendirilmiş olan Naarden (Hollanda); kurulduğu dönemde önemli bir kale özelliği gösteren ve 18. yüzyılda savunma sistemi geliştirilen Bourtange (Hollanda) ve geçirdiği büyük deprem sonrası 18. yüzyılda yeniden kurgulanmış olan Avola (Sicilya) kentleri, bu örnekler arasında yer almaktadır (Kostof, 1991; Kostof, 1992). Naarden ve Bourtange kentlerinde savunma duvarlarının dış tarafında yer alan su kanalları hem savunma sistemini daha güçlendirip kentleri erişilmez birer kale haline dönüştürmek, hem de kentleri yangınlardan korumak adına alınmış önemli bir stratejik ilke iken; yine Naarden ve Avola kentlerinde yıldız biçimi içinde tek merkezli ışınsal mekân organizasyonu yerine merkez kademelenmesi olan "gridal" (ızgara) sistemin kullanılmış olması da, yıldız biçimli kent şemalarının mekânsal evrim sürecinden kesitler sunmaktadır.

3. Yıldız Kent Şemalarının Model Olduğu Yerleşmelere Örnek: Hamina (Finlandiya)

Hamina kenti, Rönesans dönemi ideal kent şemalarına en yakın kurguya sahip, Palmanova modelinin geç uygulanmış örneği olarak düz bir coğrafyada kurulmuş yıldız biçimli şehirdir.

Tarihsel geçmişi 14. yüzyıla kadar uzanan kent; 1700'lü yılların ilk yarısında geçirmiş olduğu savaş ve yangınlar sebebiyle eski ızgara dokununun yok olmasının üzerine yeniden kurulmuştur. Dönem itibariyle Rusya ile doğu sınırı oluşturan ve kale kumandanı Axel von Löwen tarafından tasarlanan yeni kent şeması; ideal kent şemalarında olduğu üzere merkezde meydan ve çevresinde önemli yapılar, meydan ile ilişkilenen 8 adet ışınsal yol ve bu yolları birbirine bağlayan 2 adet dairesel yol sisteminden oluşmaktadır (Kostof, 1991). Ancak kent, kuzeyden bataklıkla sınırlandırıldığı için kusursuz simetriye sahip bir yıldız biçimi oluşturulamamıştır (Şekil 5).

18. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından kuşatılan ve bir sınır kasabası haline gelen, günümüzde ise Finlandiya'nın en önemli ticaret merkezlerinden ve limanlarından biri olan Hamina kentinde; merkezde bulunan meydan ve çevreleyen üç yapı (Belediye Binası, Lutheran Kilisesi, Yunan Ortodoks Kilisesi), kent imajını etkileyen en önemli unsurlardır. Askeri kışlaların çeperlerde yer aldığı kentte burçlar ve bataklık, önemli eşikler oluşturmaktadır. Sur duvarlarını tanımlayan toplam 6 burç yapısı bulunmaktadır, ilk yapılan merkez burç 18. yüzyılın sonunda eklenmiştir. Kent meydanı ile en çok ilişkilenen bu burç yapısı, günümüzde kültürel aktiviteler için kullanılmaktadır.

Şekil 5: Hamina kent kurgusu, ilk tasarlandığı zamanki kent şeması ve kent meydanı: 1. Belediye Binası ve Kent Meydanı, 2. Pazar Alanı, 3. Bayrak Kulesi, 4, 5, 10, 11, 12. Burçlar, 8. Merkez Burç, 6, 7, 9. Saldırı Noktaları, 15. Ortodoks Kilisesi, 16. Yedek Subay Okulu, 17. Stadyum, 18. Bataklık, 19. Helsinki Yolu, A. Yasak Bölgeler (Kaynak: <http://www.nortfort.ru/hamina> ve Kostof, 1991: 191).

Değerlendirmeler

Kentlerin geçirdikleri evrim süreci boyunca birçok kentin varlığını sürdürmesi, politik ve stratejik yapılarıyla ilişkili olarak savunma sistemlerinin güçlü olması sayesinde gerçekleşmiştir. Kentler, savaşlar sebebiyle oluşmuş tahribat ve yıkımlara tekrar maruz kalmamak adına savunma sistemlerini çeşitli yöntemler ile güçlendirmiş, kentlerin fiziksel biçimlenmeleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu yaklaşım temelinde “uzun süre yaşanabilir” yerleşmeler oluşturmak adına toplumlar, kültürel ve politik yapılarıyla orantılı olarak “en uygun koşulları/ideal olanı” aramış ve uygulamaya çalışmıştır.

Yıldız biçimli kent şemaları; geçmişten gelen ideal yerleşme yaklaşımlarının evrim geçirmiş bir ürünü olarak, Rönesans Dönemi Avrupa'sının sanat çağı, yeniden yapılanma/yeniden doğuş anlamları bağlamında "ideal kentlere" şablon oluşturmuştur. Aynı zamanda "savunma" açısından bir kale veya yerleşmeyi korumak adına en elverişli biçim olarak benimsenen yıldız biçimli kent şemaları sayesinde yerleşmeler dışarıdan erişilmesi zor, silahlarla tahrip edilmesi güç bir kabuk içinde yer almış ve uzun süre yaşanabilir olma özelliklerini korumuştur.

Kentleri bir "bütün" olarak ele alan ve bütüncüllük ilkesi sağlandığında somut ve olumlu sonuçlar yaratabilen yıldız biçimli ideal kent şemaları; kurgulandıkları dönemin politik yapısı ve ekonomik koşullarının zayıf olması ile birlikte büyük oranda askeri düzenin stratejik ilkelelerini esas alan, bütüncül olduğu için de değişime açık olmayan çözümler olduğu için hedeflendiği gibi hayata geçirilememiştir. Bir bütün olarak teoride kalmış olsalar dahi, birçok şehrin yeniden yapılanma ya da yeni oluşum süreçlerinde kimi kentsel mekân düzenleme özelliklerinin referans alındığı önemli tasarımlar olmuştur; bu da yıldız biçimli kent şemalarının Rönesans Dönemi sonrasında bir evrim sürecine girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Çok katmanlı sur duvarları ile birlikte su kanallarının da savunma sistemine eklenmesi, yıldız biçimli kent formu içinde tek merkeze bağlanan ışımsal yollar yerine alt merkezleri birbirine bağlayan ızgara sistem yol kurgularının tercih edilmesi veya tek merkezli ışımsal yolların sınırlayıcı öğeler ile sonlanması yerine açık yeşil alanlara ulaşması gibi uygulamalar, aslında değişime kapalı olarak yorumlanan kent formunun nasıl geliştirilebildiği hakkında ipuçları vermektedir.

Günümüzde bu ilkeler bağlamında özellikle İtalya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde hala genel makroformunu koruyan, ancak eski keskin sınırlarını ve bütüncüllüğünü kaybetmiş yıldız şehirler bulunmaktadır. Bir kısmı, içlerinde nüfus barındırmasına rağmen eski yoğunluğunu kaybetmiş, döneminin özelliklerini sergileyen anıt şehirler olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, yakınçağda kurgulanmış birçok küçük modern kent şemasında yıldız biçimini oluşturan korunma/savunma ele-

manları olmasa dahi; dokulardaki düzen, tanımlı bir merkez ve açık alanlar ile önemli yapıların konumlanması, ideal kent şemalarının etkilerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Banerjee, T., & Southworth, M. (1990). *City Sense and City Design: Writings and Projects of Kevin Lynch*. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- Braun, G., & Hogenberg, F. (2008). *Cities of the World: Complete Edition of the Colour Plates of 1572 – 1617 (edited by Stephan Fussel)*. (Erişim) http://www.taschen.com/pages/en/catalogue/classics/all/00346/facts.braun_hogenberg_cities_of_the_world.htm
- Creese, W.L. (1966). *The Search For Environment – The Garden City: Before and After*. New Haven and London: Yale University Press.
- Curl, J.S. (1970). *European Cities and Society: A Study of the Influence of Political Climate on Town Design*. London: Leonard Hill Books.
- Howard, E. (1946). *Garden Cities of Tomorrow*. London: Faber & Faber Ltd.
- Keegan, J. (1993). *A History of Warfare*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Kostof, S. (1991). *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. London: Thames & Hudson Ltd.
- Kostof, S. (1992). *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*. London: Thames & Hudson Ltd.
- Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- Moughtin, C. (1992). *Urban Design: Street and Square*. Oxford: Butterworth Architecture.
- Mumford, L. (1961). *The City in History*. New York: Harcourt Brace & World Inc.
- Owens, E.J. (1994). *The City in the Greek and Roman World*. Routledge.
- Pollak, M.,D. (1991). *Turin: 1564 – 1680 Urban Design, Military Culture and the Creation of the Absolutist Capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Simonds, J.O. (1994). *Garden Cities 21: Creating a Liveable Urban Environment*. United States: Mc-Graw Hill Inc.
- Spreiregen, P.D. (1965). *Urban Design: The Architecture of Towns and Cities*. New York: The American Institute of Architects, McGraw-Hill Book Company.

İ. Eren Kürkçüoğlu: 1983 İstanbul doğumlu. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde 2001-2005 yılları arasında Şehir ve Bölge Planlama, 2002-2008 yılları arasında Mimarlık çift anadal programını bitirmiş, 2006-2009 yılları arasında aynı üniversitenin Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Mekân Organizasyonu ve Tasarım yüksek lisans programını tamamlamıştır. 2009 Ocak ayından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge

Planlama Bölümü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta, aynı zamanda Şehir ve Bölge Planlama doktora programında öğrenimini sürdürmektedir.

İletişim:

Adres: İTÜ Mimarlık Fakültesi 34437 Taşkışla-Taksim/İSTANBUL

Telefon: 0 212 293 13 00 / 2273

E-posta: ekurkcuoglu@itu.edu.tr